

PROBLEMES HISTORIOGRÀFICS ENTORN DE LA GUERRA PENINSULAR DE 1807-1814

ANTONI MOLINER PRADA

Universitat Autònoma de Barcelona

1. EL MARC GEOPOLÍTIC DE LES INVASIONS PENINSULARS

La Revolució Francesa, de 1789, va provocar un canvi en les relacions internacionals que afectaren la Península Ibèrica profundament i el precari equilibri europeu. La Guerra Gran de 1793-95, o Guerra del Rosselló, com la qualifiquen els portuguesos en referir-se a la campanya que va desenvolupar en aquest territori un cos del seu exèrcit, va ser el moment àlgid de l'enfrontament amb la França revolucionària i jacobina. Un cop es va signar la Pau de Basilea, el 22 de juliol de 1798, Espanya es va separar dels seus aliats ocasionals, Anglaterra i Portugal, i Carles IV es tornà a unir a la França del Directori contra els seus adversaris seculars. Espanya i Portugal es van convertir aleshores en subpotències enfront dels dos gegants europeus, França i Anglaterra, que volien ser els líders del món i tenir el seu control econòmic i polític. L'hegemonia d'Europa significava també el triomf de dos models d'estat diferent, el de la Gran Bretanya i el de França.

El model d'estat napoleònic es presentava revestit de modernitat, herència dels postulats de la Revolució Francesa, els principis de la llibertat, igualtat i fraternitat i la idea de l'estat laic. Des que Napoleó va ser coronat emperador i instaurà una nova dinastia familiar a alguns dels països conquerits i ocupats *manu militari*, aquests principis quedaren en dubte. Per la seva banda, el model britànic es basava en una monarquia constitucional parlamentària, de caire liberal amb un sistema de partits en el qual l'oposició era respectada i temuda.

El projecte napoleònic era clarament la conquesta de la Península Ibèrica. La seva primera maniobra va ser la invasió del territori portuguès el 1801

realitzada per l'exèrcit espanyol i promoguda pel poderós Manuel Godoy. La historiografia portuguesa actual accepta aquesta intervenció com la primera de les invasions en el context de la dita Guerra Peninsular.¹ Fracassada l'operació de Napoleó d'envair Anglaterra després de la derrota francoespanyola de Trafalgar el 1805, va decretar l'any següent el bloqueig continental per restringir el tràfic comercial anglès dels ports d'Europa i, sobretot, de Portugal.

La maniobra napoleònica va culminar amb el Tractat de Fontainebleau (octubre 1807), seguida de l'ocupació de Portugal el mes de novembre per les tropes de Junot i dels exèrcits espanyols dels generals Taranco, Carafa i Solano. Després de la farsa de Baiona, amb l'empresonament dels monarques espanyols, sobrevingué la culminació de l'ocupació del territori espanyol que s'havia iniciat l'octubre de 1807 amb l'excusa de l'ocupació de Portugal. A partir de l'estiu de 1808, amb l'aixecament de tota la Península Ibèrica i el desembarcament de l'exèrcit anglès a Portugal el mes d'agost, es pot dir que havia fracassat l'estratègia napoleònica contra Anglaterra.²

En certa manera, la Guerra Peninsular amb França va néixer el 1793 i finalitzà el 1813-14, vint anys després. A Portugal, l'etapa bèl·lica es coneix amb el nom de les invasions franceses, que varen ser tres: la de Junot de 1807, la de Soult de 1809 i la de Massena el 1810-1811. A Espanya i Catalunya, l'ocupació va ser permanent, de 1808 fins a 1814.³

La Guerra Peninsular de 1807-1814 va unir Anglaterra, Portugal i Espanya en la lluita contra Napoleó. La resta de potències, Àustria, Rússia i Prússia, es lligaren amb una potència o una altra segons els seus interessos per preservar les seves fronteres. Els antics sistemes absolutistes d'Europa

¹ A. Pedro Vicente, *As guerras peninsulares revisitadas*, a *A Guerra Peninsular. Perspectivas interdisciplinares*, XVII Coloquio de História Militar Nos 200 anos das invasões napoleónicas em Portugal, Vol. 1, Biblioteca Nacional de Portugal, 2008, pàg. 30.

² M. Castro Henriques, *1812 e a Geopolítica da Guerra Pensinsular*, a *Guerra Peninsular. Novas interpretações. Actas do Congresso realizado em 28 e 20 de Outubro de 2002*, Lisboa, 2005, pàg. 1777-178.

³ E. de Ataíde Malafaia, *Quais foram os aspectos determinantes e o tempo de duração da Guerra Peninsular*, a *A Guerra Peninsular. Perspectivas interdisciplinares*, XVII Coloquio de História Militar Nos 200 anos das invasões napoleónicas em Portugal, Vol. 1, pàg.35-46; A. Pires Ventura, «La guerra en Portugal (1807-1814)», a *La Guerra de la Independencia en España (1808-1814)*. (A. Moliner (ed.), Barcelona, 2007, pàg. 487-542.

mostraren aleshores la seva debilitat tant des del punt de vista militar com polític. El conflicte bèl·lic va incrementar les contradiccions socials a Espanya i Portugal i possibilità la introducció de canvis polítics en l'anquilosada estructura de l'Antic Règim.

A Portugal, la col·laboració de la Legió Portuguesa al servei de la Grande Armée en les seves accions a Europa, va servir a aquests militars indirectament per experimentar i conèixer les noves pràctiques polítiques i d'administració dels estats moderns.⁴ Un cop tornaren després a Portugal, impulsaren les idees liberals. A Espanya el govern i l'administració francesa de Josep I es va convertir també en una experiència positiva de regeneració del país, en la mateixa línia d'acció política que encetaren els liberals gaditans, i en retornar de l'exili, els afrancesats i liberals durant el Trienni varen contribuir a la modernització de l'administració i la renovació cultural i política.⁵

La denominació anglesa de Guerra Peninsular, enfront de l'espanyola de la Guerra de la Independència, és la més adequada, tot i que la historiografia anglesa magnifica la superioritat i protagonisme britànic i la subordinació d'espanyols i portuguesos a la seva gesta bèl·lica. Per altra banda, la denominació espanyola considera episòdica la participació angloportuguesa. Més enllà d'aquestes controvèrsies i, òbviament, dels criteris geogràfics,

⁴ A. Pedro Vicente, *As guerras peninsulares revisitadas*, a *A Guerra Peninsular. Perspectivas interdisciplinares*, op.cit. pàg. 31.

Sobre la Legió portuguesa cal consultar les obres de P. Boppe *La Légion Portugaise, 1807-1813*, Paris, Berger-Levrault et Dir. Éditeurs, 1897 (reed. en 1994 per la casa C. Têrana Editeur) i B. da França *A Legião Portuguesa ao serviço do Império Francês. Estudo histórico baseado nos manuscritos de José Garcez Pinto de Madurerira*, Lisboa, Livraria de António Maria Pereira, 1889.

⁵ J.B. Vilar, *La España del exilio. Las emigraciones políticas españolas en los siglos XIX y XX*, Madrid, Ed. Síntesis, 2006, pàg. 109-121; J.F. Fuentes, «Afrancesados y Liberales», a *Exilios. Los éxodos políticos en la historia de España de los siglos XIX-XX*, Madrid, Sílex 2007, pàg. 137-166.

Des de l'última dècada del segle XVIII es va difondre un pensament polític de reforma contra el despotisme i la revolució radical. Era del tot necessari establir un sistema de seguretat jurídica dels drets –bàsicament llibertat i propietat– i formes de representació per tal d'establir un vincle entre el govern i la societat. Entre altres autors cal assenyalar León de Arroyal, Luis Gutiérrez, José Marchena, Victorián de Villava, Miguel Rubín de Celis, Alejandro Malespina, Francisco Cabarrús i altres. Cf. J. M. Portillo Valdés, «Entre la monarquía y la nación: Cortes y Constitución en el espacio imperial español», a *A Guerra da Independência e o primeiro liberalismo em Espanha e América*, Universidad de Santiago de Compostela, 2009, pàg. 133.

la Guerra Peninsular no va ser possible fins que es produí la insurrecció espanyola i quan els anglesos tingueren l'hegemonia naval.⁶

Aquesta guerra es va convertir en un procés molt complex, en cap cas homogeni i uniforme, que amaga altres conflictes. És una guerra de resistència, patriòtica, nacional, és una guerra civil larvada i una guerra d'opinió, ideològica, una croada religiosa i també una revolució política i institucional. Finalment, és una pugna entre les dues grans potències, França i Anglaterra, pel control de l'Atlàntic i el Mediterrani, d'Europa i el món.⁷

Tot i que l'aixecament es va produir a cadascun dels territoris i províncies d'Espanya, els propòsits del govern napoleònic d'introduir una nova monarquia familiar, provocaren la defensa aferrissada de la monarquia espanyola i de la nació, concebuda des de posicions ideològiques antagòniques, la defensa de la tradició enfront del liberalisme.

Des del punt de vista estratègic, Catalunya, situada al nord d'Espanya i al costat del Pirineus, va servir primer com *marca* defensiva i després, separada el 1810 i annexionada a l'imperi el 1812, va garantir a Napoleó el control i l'explotació de les seves riqueses i assegurà les seves fronteres del sud.

2. LA HISTORIOGRAFIA FRANCESA

Un cop acabada la guerra, els francesos van voler saber el que havia passat a Espanya, on havien mort tants fills seus. A final de 1814, un afrancesat refugiat a França, el canonge i exconseller d'estat Juan Antonio Llorente, va publicar el primer volum de la traducció al francès i els dos primers de la versió castellana de les *Memorias para la historia de la Revolución de España*, sota el pseudònim de Rellerto.⁸ Per la seva banda, un altre eclesiàstic, l'antic arquebisbe de Malinas M. de Pradt, preparava també una altra obra sobre la Revolució d'Espanya, que es va publicar l'any 1816.⁹ El seu interès era

⁶ E. de Diego, *España, el infierno napoleónico. Una historia de la Guerra de la Independencia*, Madrid, La Esfera de los Libros, 2008, pàg. 19-20.

⁷ E. de Diego, *España, el infierno napoleónico. Una historia de la Guerra de la Independencia*, op. cit. pàg. 23.

⁸ *Mémoires pour servir à l'histoire de la révolution d'Espagne, avec des pièces justificatives*, par M. Nellerto, Tome Premier, Paris, J.G. Dentu, 1814.

⁹ *Mémoires historiques sur la révolution d'Espagne*, Paris, chez Rosa, 1816.

mostrar els veritables objectius de Napoleó en la seva intervenció a Espanya, la reacció dels espanyols i el seu suport a les guerrilles i la tasca constitucional de les Corts gaditanes.

Des del punt de vista militar, el mateix any 1814 Mr. Sarrazin, militar que s'havia passat als anglesos durant la contesa, va publicar un altre llibre sobre la *Historia de la guerra de España y Portugal*, en el qual exaltava el suport dels espanyols als anglesos i l'odi cap a les tropes napoleòniques.¹⁰ També el capità d'hússars Jean de Roca donà a conèixer el 1814 les seves campanyes a Espanya en aquesta guerra¹¹ i el baró de Rogniat va publicar una relació dels setges de Saragossa i de Tortosa en què havia participat.¹²

En la mateixa línia es publicaren els anys vint i trenta del segle XIX diverses memòries i autobiografies sobre la guerra d'Espanya i Portugal, quan es reactivà el mite napoleònic que va seguir a la mort de Napoleó el maig de 1821. A més de les obres de Napoleó i el memorial de Santa Elena del general Las Casas, s'edità el 1821 el diari del general Laurent de Gouvion Saint-Cyr sobre les operacions de Catalunya dels anys 1808 i 1809, que es tornà a reeditar el 1824 i 1865.¹³ El 1828 es publicaren les memòries de Suchet¹⁴ i l'any següent, les del apotecari Blaze.¹⁵ El 1830 aparegueren les memòries del mariscal Marmont i entre 1831 i 1835, les de la duquessa d'Abrantes, vídua del general Junot. Aquestes obres estaven dins de la línia del romanticisme que des del drama de Victor Hugo *Hernani* (1830), fins a la novel·la de Pròsper Mérimée *Carmen* (1845) i l'òpera homònima de Bizet (1873), va fer d'Espanya la seva terra predilecta.¹⁶

¹⁰ *Histoire de la Guerre d'Espagne et de Portugal de 1807 à 1814*, par M. Sarrazin, maréchal de camp, Paris, J.G. Dentu. 1814.

¹¹ *Mémoires sur la guerre des Français en Espagne par M. de Roca, officier de hussards et chevalier de l'ordre de la Légion d'Honneur*, Paris, Gide fills, 1814. L'èxit d'aquesta obra va ser tan gran que el 1817 va sortir la tercera edició.

¹² *Relation des sièges de Saragosse et de Tortosa par les Français dans la dernière guerre d'Espagne par le Bon. Rogniat*, Paris, Maginel, 1814.

¹³ *Journal des opérations de Catalogne en 1808 et 1809*, Paris, Anselin et Pochard, 1821.

¹⁴ *Mémoires du maréchal Suchet, duc d'Albufera, sur les campagnes en Espagne depuis 1808 jusqu'en 1814 écrits par lui-même*, Paris, Adolphe Bossange, 1828.

¹⁵ *Mémoires d'un Apothicaire sur l'Espagne pendant les guerres de 1808*, Paris, 1814, Paris, Ladvocat, 1828.

¹⁶ G. Dufour, *La intervención napoleónica en España vista por la Historiografía francesa*, en *Ciclo de conferencias conmemoración Bicentenario «2 de mayo de 1808»*, Segovia, 2008, pàg. 95.

La història militar va conèixer durant aquests anys la publicació de l'obra del general Foy (*Histoire de la Guerre de la Péninsule sous Napoléon, précédée d'un tableau politique et militaire des puissances belligérantes*, Paris, 1827), que va tenir també una versió en castellà per a la llibreria americana de París, la del comandant enginyer Belmas (*Journaux des sièges faits ou soutenus par les Français dans la péninsule de 1807 à 1814*, Paris, chez Firmin Didot, 1836) i la del general Baron Lejeune sobre els setges de Saragossa (*Sièges de Saragosse*, Paris, 1840).

Posteriorment, durant el Segon Imperi va aparèixer l'obra de l'apotecari militar A.L.A. Fée que titula guerra de la independència (*Souvenirs de la Guerre d'Espagne dite de l'Indépendance, 1809-1813*, Paris, 1856). Ja a la Tercera República les publicacions de memòries, diaris i correspondència de testimonis dels fets es multiplicaren, entre les quals les de Marbot (*Mémoires*, 1891), Jomini (*Guerre d'Espagne*, 1892), Fantin des Odoards (*Journal du général Fantin des Odoars*, 1895), Thiebault (*Mémoires*, 1895), Barrés (*Souvenirs*, 1923), etc.

La correspondència diplomàtica del comte de La Forest, ambaixador de França a Madrid durant el regnat de Josep I, va ser publicada per Charles Geoffroy de Grandmaison el 1905 i tres anys després el primer volum de *L'Espagne et Napoléon*. L'aportació de Georges Desdevises du Désert sobre l'Antic Règim a Espanya i sobre la Junta Superior de Catalunya són fonamentals.¹⁷ El 1910 aparegué el primer volum de l'obra de Pierre Conard *Napoléon et la Catalogne, 1808-1814* (Paris, A. Alcan), l'únic que va sortir de clares simpaties catalanes. Ja en els anys vint cal referir-se a les obres d'André Fugier *Napoléon et l'Espagne, 1799-1808* (Paris, 1930) i, sobretot, *La Junte Supérieure des Asturies et l'invasion française, 1810-1811*, (Paris, 1930). Tots tres, Grandmaison, Conard i Fugier, representen l'inici de la investigació professional seriosa sobre la temàtica de la intervenció de Napoleó a Espanya i de l'estudi de la Guerra de la Independència.¹⁸

Després de la Segona Guerra Mundial l'obra més important de gran impacte entre els historiadors hispans és la del prestigiós historiador Pierre

¹⁷ «La Junte Supérieure de Catalogne», a *Revue Hispanique*, 1910.

¹⁸ G. Dufour, *La intervención napoleónica en España vista por la Historiografía francesa*, op. cit. pàg.

Vilar, que assumeix el concepte d'ocupació en referir-se a aquesta guerra.¹⁹ La tutela de la historiografia francesa sobre la hispana ha estat total. Els hispanistes francesos han desenvolupat una tasca fonamental en l'estudi del moviment de la Il·lustració, la influència de la Revolució Francesa i les relacions entre la Il·lustració i el liberalisme. Cal parlar en primer lloc de Jean Sarrailh, autor de la imponent obra *L'Espagne éclairée de la seconde moitié du XVIIIème siècle* (1954), de Marcelin Défourneaux i el seu estudi sobre Pablo de Olavide (*Pablo d'Olavide ou l'Afrancesado (1725-1803)*, Paris, PUF, 1959), de Lucienne Domergue (*Les Démêles de Jovellanos avec l'Inquisition*, Oviedo, 1971), de François López (*Juan Pablo Forner et la crise de conscience espagnole au XVIIIème siècle*, Bordeaux, 1976) i d'Albert Dérozier (*Manuel Josef Quintana et la naissance du libéralisme en Espagne*, Paris, 1968).

Durant els anys setanta, l'impuls més gran el van donar els joves hispanistes Jean René Aymes, autor d'un exhaustiu estudi sobre la deportació espanyola durant la guerra (*La Déportation sous le Premier Empire, Les Espagnols en France (1808-1814)*, Paris, 1983); Gérard Dufour, que estudià l'exili d'un dels afrancesats més importants, Juan Antonio Llorente (*Juan Antonio Llorente en France (183-1823). Contribution a l'étude du libéralisme chrétien en France et en Espagne au début du XIXème siècle*, Genève, Droz, 1983), i Claude Morange (*Siete calas en el Antiguo Régimen Español*, Alacant, 1990), entre altres obres.

L'any 1983 el congrés d'Ais de Provença sobre els Espanyols i Napoleó va donar un gran impuls als estudis sobre aquest període i els seminaris posteriors organitzats per la mateixa universitat es van dedicar a estudiar figures del clergat afrancesat, com ara Fèlix Amat, Ramón de Arce i Vicente Roman Gómez. Sens dubte, l'obra que més s'ha divulgat durant aquests trenta anys ha estat el treball de síntesi de Jean René Aymes (*La Guerre d'Indépendance en Espagne (1808-1814)*, Paris, 1973), de la qual s'han fet ja set edicions.

La generació de joves historiadors hispanistes lligats a la Casa de Velázquez de Madrid, han seguit el camí dels anteriors però des de postulats diferents. S'han interessat per les estructures jurídiques i institucionals del regnat de Josep I (X. Abeberry Magescas i J.B. Busaal), les resistències populars a la revolució (R. Hocquellet) i la memòria col·lectiva de la guerra

¹⁹ «Quelques aspects de l'occupation et de la résistance en Espagne en 1794 et au temps de Napoléon», a *Occupants et occupés, 1792-1815*. Colloque de Bruxelles, 1968, Université libre de Bruxelles, 1969, pàg. 221-252.

(Ch. Demange, P. Géral, S. Michonneau). Una aportació cabdal ha estat la recent publicació *Sombras de mayo. Mitos y memorias de la Guerra de la Independencia en España (1808-1908)*, Casa de Velázquez, Madrid, 2007.²⁰

No és una exageració afirmar que la influència de la historiografia francesa dels darrers quaranta anys sobre els historiadors catalans i espanyols que ens dediquem a l'estudi d'aquest període històric ha estat fonamental. La utilització sistemàtica de les fonts arxivístiques franceses i espanyoles ha permès aclarir molt aspectes com ara l'extensió del fenomen de l'afrancesament, la vinculació entre la Il·lustració i el liberalisme i el debat sobre la revolució espanyola. Ha estat la historiografia francesa la que ens ha fet veure que la Guerra Peninsular no es pot entendre sense un marc cronològic més ampli, a partir de la mateixa Revolució Francesa.

3. LA HISTORIOGRAFIA ANGLESA

La historiografia tradicional britànica sobre la Guerra Peninsular dóna una visió parcial, com han fet també la historiografia francesa i l'espanyola en clau nacionalista, basada en la combinació de mites nacionals, certs prejudicis culturals i interessos polítics dels distints grups socials.²¹ La immensa obra clàssica de William F.P. Napier es limita a ressenyar els aspectes militars, tot i que oblida de manera voluntària els esdeveniments que van ocórrer al sud i a l'est d'Espanya, en els quals no van participar els anglesos.²² A més, com a testimoni i protagonista de la guerra, manifesta de manera reiterada un antiespanyolisme ferotge. Tampoc aporta molt més l'obra de Charles Oman, que es limita als aspectes militars, tot i que és més moderat en les seves apreciacions sobre els espanyols.²³

²⁰ G. Dufour, *La intervención napoleónica en España vista por la Historiografía francesa*, op. cit. pàg. 117-118.

²¹ A. Laspra Rodríguez, «El compromiso británico y la Guerra Peninsular: diplomacia, milicia y opinión pública», en *Ciclo de conferencias conmemoración Bicentenario «2 de mayo de 1808»*, Segovia, 2008, pàg. 123.

²² W. F.P. Napier, *History of the War in the Peninsula, and the South of France from the Year 1807 to the 1814*, 6 vol., London, John Murray, 1828-1840.

²³ Ch. Oman, *A History of the Peninsular War*, 7 vol. 1903-1930, London.

Àdhuc les obres posteriors tendeixen a identificar la Guerra Peninsular amb la figura de Wellington, el *Duc de Ferro*, per la seva actuació victoriosa, donant una interpretació triomfalista i molt reduïda de la contesa. La mateixa obra de Roger Parkinson publicada el 1973 ignora de manera sistemàtica els esdeveniments militars en els quals participaren els exèrcits espanyols i redueix el conflicte, de manera simplista i molt parcial, a una simple qüestió entre la Gran Bretanya i França.²⁴ Una de les excepcions a aquesta línia tradicional és l'obra de David Gates *The Spanish Ulcer*, que presenta una visió equilibrada de la història militar i contempla de manera integral altres aspectes,²⁵ com els treballs de Gabriel H. Lowet, Rory Muir i Charles Esdaile.²⁶

L'ocupació francesa de la Península Ibèrica va preocupar molt l'opinió pública britànica, sobretot després de l'aixecament general de les províncies espanyoles i la formació de juntes. La primera que va demanar l'ajuda britànica va ser la Junta del Principat d'Astúries, qüestió que ha estudiat de manera exhaustiva la professora Alicia Laspra.²⁷ Els seus representants, José María Queipo de Llano, futur comte de Toreno, i Andrés Ángel de la Vega, arribaren a Londres a primer de juny de 1808 per negociar amb el rei Jordi III. Però trobaren certa prevenció en el monarca i els seus assessors, que retornaren al secretari del Foreign Office George Canning els documents presentats. ¿A qui representaven aquests asturians? Canning ho va resoldre en afirmar amb rotunditat que els diputats asturians representaven una institució legítimament establerta, la Junta del Principat.²⁸ El camí estava desbrossat quan arribaren després altres representants de les Juntes de Galícia i d'Andalusia. Tant els Whigs com els Tories donaren suport a la causa

²⁴ R. Parkinson, *The Peninsular War*, London, Mac Gibbon, 1973.

²⁵ D. Gates, *The Spanish Ulcer. A History of the Peninsular War*, London, George Allen, 1984,

²⁶ G. H. Lowet, *La Guerra de la Independencia y el nacimiento de la España contemporánea*, 2 vols. Barcelona, Ed. Peninsula, 1975; R. Muir, *Britain and the defeat of Napoleon, 1807-1815*, Yale University Press, 1996; Ch. Esdaile, *The Peninsular War. A New History*, Londres, Penguin Books, 2002.

²⁷ A. Laspra Rodríguez, *Intervencionismo y revolución. Asturias y Gran Bretaña durante la Guerra de la Independencia (1808-1813)*, Oviedo, Real Instituto de Estudios Asturianos, 1992; Id. *Las relaciones entre la Junta General del Principado de Asturias y el Reino Unido en la Guerra de la Independencia*, Junta General del Principado de Asturias, 1999.

²⁸ A. Laspra, «El compromiso británico y la Guerra Peninsular: diplomacia, milicia y opinión pública», op. cit. pàg. 135-137.

espanyola. El discurs de George Canning del 15 de juny de 1808 reflecteix aquest esperit de cooperació que va comportar la signatura d'un acord, el Tractat de Pau i aliança signat el 15 de febrer de 1809. I quan sobrevingueren els primers fracassos militars, com la desfeta de Moore del gener de 1809, les relacions es van refredar, llavors no va ser fins al mes de març quan els anglesos tornaren a enviar pertrets de guerra. L'intervencionisme anglès en els afers polítics espanyols es va incrementar a partir de 1810, quan va ser nomenat ambaixador Henry Wellesley, en qüestions de tanta importància com ara la composició del Consell de Regència o en els debats de les Corts de Cadis. Però sense l'ajut britànic la guerra no s'hagués guanyat mai, amb l'aportació de recursos humans, material bèl·lic, equipament i ajuda financera, estimada en set milions de lliures, uns 25 milions de dòlars de l'època.²⁹

Un dels aspectes més estudiats i debatuts els darrers anys tenen com a referent la qüestió de la guerra irregular i el paper que va tenir la guerrilla en la Guerra Peninsular. El mateix Wellington, que va ser designat general en cap dels exèrcits espanyols el 1812, tingué una opinió canviant de la guerrilla i adoptà una posició molt pragmàtica i tractà de beneficiar-se d'algunes partides com ara la de Mina i la del mateix Julián Sánchez, *El Charro*³⁰. El caràcter multiforme del fenomen guerriller exigeix fugir de les simplificacions i mitificacions simplistes com ara equiparar-lo amb la imatge del poble en armes o, en el cas contrari, identificar-lo i reduir-lo en el fenomen del bandolerisme.

Charles Esdaile és l'historiador britànic que manté una visió revisionista a ultrança referida a les guerrilles, en afirmar de manera categòrica que el patriotisme dels guerrillers fou inexistent i la seva aportació a l'esforç bèl·lic aliat fou nul i molt perjudicial, perquè va treure una quantitat d'homes a l'exèrcit regular.³¹ En la seva tesi, en què afirma que la cobdícia fou el motor

²⁹ A. Laspra, «El compromiso británico y la Guerra Peninsular: diplomacia, milicia y opinión pública», op. cit. pàg. 153.

³⁰ D. Yépez Piedra, *La imagen de España a través de las narraciones británicas de la Guerra Peninsular (1808-1814)*, Tesis de Doctorado, UAB. 2009, pàg. 331 (inèdita). És una aportació fonamental per a la utilització de les fonts arxivístiques angleses.

³¹ Ch. Esdaile, «Heroes or Villains? The Spanish guerrillas in the Peninsular War», a *History Today*, vol. XXXVIII, N. 4 (april, 1988), pàg. 29-35; «The Breakdown of the Authority in Spain, 1812-1814: soldiers and guerrillas», a J.A. Armillas Vicente, *La Guerra de la Independencia. Estudios*, Zaragoza, Institución Fernando el Católico, 2000 vol. 1, pàg. 35-50; *Fighting Napoleon. Guerrillas, bandits and adventurers in Spain, 1808-1814*, New Haven /Londres, Yale University Press, 2004, etc.

dels cabdills partisans, que limitaren l'alternativa al reclutament regular i perjudicaren greument, així, l'esforç de la guerra, es pot objectar que en la societat de l'Antic Règim no hi havia cap contradicció entre el patriotisme i la cobdícia, el premi pels serveis patriòtics era una expectativa clara i comuna a tots els soldats i mariners per tal de completar els escassos emoluments amb el motí preuat. Els mateixos oficials esperaven que la inversió que havien fet per obtenir la seva plaça a l'exèrcit seria recompensada per l'Estat amb títols i pensions.³² És tan simplista la imatge que atribueix Enrique Rodríguez Solís als guerrillers de 1808, als quals qualifica d'herois de la pàtria i epígons del poble, com la que els converteix en brivalla, aventurers i malignes.³³ Tampoc es pot identificar totalment el fenomen de la deserció amb el de la guerrilla, com ha demostrat Antonio Carrasco Álvarez en el cas de la deserció asturiana.³⁴

4. LA HISTORIOGRAFIA PORTUGUESA

Portugal va tenir l'oportunitat d'entrar en contacte directament amb els nous exèrcits de la Revolució des del moment en què va col·laborar amb Espanya en les campanyes del Rosselló i de Catalunya.

L'intent de fugida de Lluís XVI en el seu judici el condemna a mort, i la seva execució pública a la guillotina provocà una onada de reaccions diplomàtiques en cadena de les potències europees, a les quals la República Francesa els declarà la guerra. Després de la declaració de guerra a Àustria, encara realitzada en nom de Lluís XVI, seguiren les declaracions contra la Gran Bretanya i Holanda (1 de febrer de 1793), i contra Espanya (7 de març), la qual cosa provocà la signatura d'uns tractats que tenien com a centre el Regne Unit, que donaren cos a la primera coalició.

Portugal volia estar fora d'aquest acord global, tot i que el va signar el 26 de setembre de 1793, després que Espanya abandonés la seva política de

³² A. Carrasco Álvarez, *Insurgencia y contrainsurgencia en España (1808-1814)*, Tesi de Doctorat, Universidad Complutense de Madrid, 2009, Vol. 1, pàg. 94 (inèdita).

³³ E. Rodríguez Solís, *Los guerrilleros de 1808: Historia popular de la Guerra de la Independencia*, Madrid, 1887.

³⁴ A. Carrasco Álvarez. «Desertores y dispersos. Características de la deserción en Asturias» (1808-1812), a *Congrés Ocupació i Resistència en la Guerra del Francès, (1808-1814)*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, 2007, pàg. 81-91.

neutralitat enfront de la França revolucionària, defensada pel comte d'Aranda, cap del partit aristocràtic o aragonès, i s'hagués acostat a Anglaterra. Godoy pensava que Portugal també havia d'entrar en acció per enfortir Espanya. Idea que també defensava Luís Pinto de Sousa, secretari d'estat de negocis estrangers, enfront de l'opinió contrària del duc de Lafões.³⁵

El cos organitzat per donar suport a l'exèrcit regular espanyol a Catalunya, segon el conveni signat amb Espanya el 15 de juliol de 1793, era una divisió reforçada formada per sis regiments d'infanteria i alguna artilleria. Representava un gran esforç en temes logístics i, tres mesos després, sortia aquest Exèrcit Auxiliar de la Corona d'Espanya cap a Catalunya, on va arribar el 8 de novembre. La divisió portuguesa va desembarcar a Roses i va permetre a l'exèrcit de Ricardos, d'uns 20.000 homes, retornar a l'ofensiva, tot i que no van poder conquerir Perpinyà. La presa del port de Toló per part d'una força militar angloespanyola finalitzà quan al desembre la van recuperar els francesos. La campanya de 1794 va ser encara pitjor, els francesos va fer presoner el 1r Regiment de Porto en la batalla de la Muntanya Negra el 18 de novembre i el 27 es va rendir el castell de Figueres. Tampoc la situació era millor als Pirineus Occidentals, el 1795 els francesos conqueriren Roses i estengueren el seu poder fins a la línia del riu Fluvià. El 22 de juliol se signava la pau a Basilea.³⁶

El balanç de la participació portuguesa a la campanya de Catalunya segons la historiografia tradicional va ser molt negatiu, des del moment que França no havia declarat la guerra a Portugal, tal com assenyalen els historiadors Latino Coelho i Luz Soriano.³⁷ Des del punt de vista militar, les campanyes dels Pirineus són vistes avui com una escola d'aprenentatge, com succeí en l'exèrcit espanyol. Qüestió que es va posar de relleu a la Guerra del francès en les tàctiques militars de guerra irregular en les quals van participar, entre d'altres, el militar Joan Miquel de Vives i el mateix Marqués de la Romana.

³⁵ M. Amaral, «Portugal e as guerras da Revolução, de 1793 a 1801: do Roséalo ao Alentejo», a *Guerra Peninsular. Novas interpretações*, Instituto de Defesa Nacional, Tribuna H., Lisboa, 2005, pàg. 45-46.

³⁶ Cl. de Chaby, *Excertos Históricos e Coleção de Documentos relativos à Guerra denominada da Península e às anteriores de 1801, e do Roussillon e Cataluña*, Lisboa, Imprensa Nacional, 6 vol., 1863-1882.

³⁷ Latino Coelho, *História Militar e Política de Portugal desde os fins do século XVIII até 1814*, Lisboa, Imprensa Nacional, 1891; Luz Soriano, *História da Guerra Civil. 1ª Época*, Tomo III. Imprensa Nacional, 1892.

El 1801 Portugal va veure el seu territori envaït per Espanya i la seva província de l'Alentejo conquerida pel Duc d'Alcúdia que, al servei de la seva corona, posava en execució les directrius d'un acord recent realitzat amb França.³⁸ Després es va iniciar un difícil període de neutralitat que antecedeix a les invasions franceses, de constants sobresalts i inquietuds al territori favorit per a les maniobres de Napoleó.³⁹

La signatura del Tractat de Fontainebleau el 27 d'octubre de 1807 entre França i Espanya, portat a terme pel general Duroc i l'agent de Godoy a París Antonio Izquierdo, posà de manifest els plans de Napoleó: la invasió de Portugal i el seu repartiment en tres parts, la del sud, la Lusitània Meridional i el Principat de l'Algarve, per Godoy. Oficialment, Espanya era territori de pas de les tropes napoleòniques, però, de fet —com ja s'ha dit—, fou a Portugal on començà la Guerra Peninsular, amb la primera expedició de Junot l'octubre-novembre de 1807, amb la participació de prop de vint-i-vuit mil soldats espanyols.⁴⁰

Aquest prolongat conflicte de 1807 a 1814, provocà una lluita ideològica que trastocà tots els fonaments de l'Antic Règim i desencadenà la desintegració, de mica en mica, dels respectius imperis colonials. Les historiografies actuals portuguesa i espanyola s'han fixat en les influències mútues d'ambdós processos polítics (junes) i militars (guerrilles) i ha remarcat també les seves diferències. Cal assenyalar els treballs pioners d'aquest estudi: Ana Cristina Araújo, José Manuel Tengarrinha, Vasco Pulido Valente i les meves aportacions recents.⁴¹

³⁸ A. Ventura, *A Guerra das Naranjas*, Lisboa, Prefacio, 2004.

³⁹ A. Pedro Vicente, «Fontes espanholas, francesas e inglesas para a história militar portuguesa dos séculos XVIII e XIX», a *O tempo de Napoleão em Portugal. Estudos Históricos*, Lisboa, 2000, pàg. 27-28.

⁴⁰ J. Couto, «O contexto internacional da eclosão da Guerra Peninsular», a *Guerra Peninsular, 200 anos*, Lisboa, Biblioteca Nacional de Portugal, 2007, pàg. 15.

⁴¹ A. C. Araújo, «Revoltas e ideologias em conflito durante as invasões francesas», a «Revoltas e Revoluções», *Revista de História das Ideias*, nº. 7, 1985, pàg. 7-76; J. M. Tengarrinha, «4º período: 1808-1810. A Explosão», a *Movimentos Populares Agrários em Portugal*, Vol. II, Publicações Europa-América, 1994, pàg. 11-63; Vasco Pulido Valente, «O povo em armas: a revolta nacional de 1808-1809», a *Análise Social*, Volume XV, N. 57, Janeiro-Fevereiro-Março de 1979, pàg. 7-40; A. Moliner Prada, «Consideraciones sobre la crisis política y social de Portugal y España en 1807-1808», a *Guerra, Sociedad y Política (1808-1814)*. (F. Miranda Rubio, coord.), Vol. 1, Gobierno de Navarra, Pamplona, 2008, pàg. 451-483; Id. «La mirada mutua: Portugal y España en la Guerra Peninsular, 1807-1814», Ponència presentada al Col·loqui Internacional *Portugal, Brasil e a Europa Napoleónica*, Instituto de Ciências Sociais, 4-6 dezembro 2008 (actes en premsa).

La imatge de Portugal i Espanya vista pels anglesos

A través de l'estudi de les memòries i altres textos literaris britànics es pot aclarir la imatge que de Portugal i d'Espanya tenien els anglesos. És cert que ens troben amb una pluralitat d'imatges que trenquen d'alguna manera els tòpics anteriors, el de la llegenda negra referida a la intolerància religiosa, l'explotació colonial, la violència, etc. Tenim dos estudis pioners en aquest sentit, el de Gabriela Cândara Terenas per part de Portugal i la tesi doctoral (encara inèdita) de Daniel Yépez Piedra en el cas d'Espanya.

Els militars anglesos, com viatgers accidentals per les terres de Portugal, deixaren la seva memòria escrita en els seus diaris (*letters, memoirs, recollections, reminiscences, narratives i sketches*) i es convertiren en testimonis de la Guerra Peninsular. Tracen una imatge polifacètica, que revela noves visions de Portugal i dels portuguesos, dels combats realitzats contra les tropes napoleòniques i la mateixa intervenció de Gran Bretanya a la Guerra Peninsular, que va tenir el beneplàcit dels portuguesos des del principi, a diferència del cas espanyol on l'opinió pública va ser, en cert grau, hostil.⁴²

Per la seva banda, Daniel Yépez ha mostrat com els britànics varen canviar la imatge tradicional i negativa dels espanyols, de manera que la defensa de la causa i de la llibertat espanyola de 1808 es converteix en referent de tots els polítics anglesos. Crida l'atenció dels britànics els aixecaments provincials que observen des del principi, així com la manca de coordinació entre les juntes. Per la qual cosa impulsen la creació d'un govern central, del tot necessari enmig de la guerra. També s'adonen de les greus conseqüències socials i econòmiques de la guerra, del que pensen els espanyols dels col·laboracionistes o afrancesats i el caràcter tan diferent de les regions (els catalans són vistos com els irlandesos d'Espanya). Són conscients del problemes que generen els canvis polítics revolucionaris que es volen introduir, els problemes que planteja la guerra irregular de guerrilles, la incompetència dels comandaments militars i, en tot moment, mostren el seu interès per controlar el mercat amb les colònies, qüestió que

⁴² G. Cândara Terenas, *O Portugal da Guerra Peninsular. A visão dos Militares Britânicos (1808-1812)*, Lisboa, Ed. Colibri, 2000; Id. «Rendição e Retirada dos Franceses: (Re)Construções Britânicas e Portuguesas», a *O Exército português e as comemorações dos 200 anos da Guerra Peninsular*, (1 Volume, 2007-2008), Lisboa, Tribuna da História, 2009, pàg. 247-277.

els diputats gaditans mai varen cedir a la seva pretensió. Fins i tot, donen prioritat al model portuguès d'organització militar, en la qual varen participar des que es va formar la legió portuguesa a favor de Napoleó, i el seu exèrcit quedà totalment desfet, enfront de la indisciplina permanent i la ineficàcia de l'exèrcit regular espanyol. Els militars britànics són ben conscients de les diferents realitats polítiques de Portugal i d'Espanya, que van viure processos polítics semblants amb la fugida de les respectives famílies reials, però amb resultats diferents, solament explicables pel control que ells mateixos exerciren a Portugal. Tot i la seva ingerència cada cop més forta en les qüestions polítiques espanyoles a partir de 1810 quant a la conformació del Consell de Regència i de les Corts i la legislació gaditana. En definitiva, són plenament conscients de la gran complexitat que va tenir la Guerra Peninsular.⁴³

5. LA HISTORIOGRAFIA HISPANOAMERICANA I L'ESPANYOLA I ELS PROCESSOS D'INDEPENDÈNCIA

Amb la Guerra de la Independència comença a Espanya la fi de l'Antic Règim i es produeix l'inici de la revolució liberal. És una etapa de ruptura, que suposa també la crisi de l'imperi colonial i el naixement de noves nacions a l'Amèrica hispana. Quan va desaparèixer la legitimitat reial i es va rebutjar l'ocupació napoleònica es va obrir un debat públic sobre la representació i es plantejaren els dos grans temes que obriren la porta a la revolució espanyola i a la independència americana. Què és la nació? On rau la sobirania? Quina és, a dins de la nació, la relació entre l'Espanya peninsular i Amèrica? Qüestió cabdal que planteja el problema de la igualtat entre espanyols i americans.⁴⁴

La qüestió americana va afectar tant Portugal com Espanya, i es va iniciar un procés lent de desagregació dels seus imperis. Ja en el Tractat de Fontainebleau (27 octubre de 1807) es pensava formalment en l'ocupació del Brasil després de l'ocupació de Portugal. L'article dotze diu textualment:

⁴³ D. Yépez Piedra, *La imagen de España a través de las narraciones británicas de la Guerra Peninsular (1808-1814)*. Tesis de doctoral, UAB 2009 (inèdita).

⁴⁴ F.X. Guerra, *Modernidad e independencias. Ensayo sobre las revoluciones hispánicas*, Madrid, Ed. Encuentro, 2009, pàg. 65.

«S. M. el emperador de los franceses se obliga a reconocer a S. M. el rey de España como emperador de las dos Américas cuando todo esté preparado para que S. M. pueda tomar otro título, lo que podrá ser o bien a la paz general, o a más tardar dentro de tres años.»⁴⁵

Tot i que cal remarcar algunes diferències: el menor pes que va tenir la Il·lustració a Portugal que a Espanya, el manteniment de la legalitat monàrquica a Portugal des del moment en què la família reial es va traslladar al Brasil i a Espanya va ser substituïda per una altra dinastia i, sobretot, el fet que l'ocupació napoleònica de Portugal no va provocar una revolució política com a Espanya.

Va ser el mateix Napoleó qui donà veu i vot als americans, «el regne de les Espanyes i les Índies». En l'Assemblea de Baiona van ser cridats sis diputats que actuaren en pla d'igualtat amb els espanyols: José Joaquín del Moral (canonge de Mèxic), Francisco Antonio Zea (per part de Guatemala), José Ramón Milà de la Roca (propietari i comerciant del Río de La Plata), Ignacio Sánchez de Tejada (de Santa Fe de Bogotà), el marquès de San Felipe i Santiago (per part de l'Havana) i d'altres. El nou rei Josep Napoleó no dubtà a presentar-se com a rei d'Espanya i de les Índies, i la nació espanyola contemplava els territoris d'ambdós hemisferis. La Constitució o Carta atorgada de Baiona va impulsar un mercat nacional entre Espanya i les Índies, així com el comerç lliure i la supressió de duanes interiors. Els virregnats, capitanies generals i audiències van donar pas a les províncies: Nova Espanya (Mèxic), el Perú, Nova Granada (Colòmbia), Buenos Aires i les Filipines amb dos diputats i la resta amb un (Cuba, Puerto Rico, Veneçuela, Caracas, Quito, Xile, Cuzco, Guatemala, Yucatán i Guadalajara).⁴⁶

La invasió napoleònica va obrir una nova situació als regnes, províncies i colònies d'Amèrica que els va obligar a definir els seus vincles amb la metròpoli. Les notícies que arribaren de la família reial espanyola eren contradictòries. Les elits criolles i les autoritats colonials es van veure

⁴⁵ *Tratado secreto entre el rey de España y el emperador de los franceses relativo a la suerte futura de Portugal*, a Conde de Toreno, *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España* (Estudio preliminar de R. Hocquelllet), Pamplona, Urgoiti Editores, 2009, Apéndice n. 6, pàg. 1196.

⁴⁶ J.S. Pérez Garzón, *Las Cortes de Cádiz. El nacimiento de la nación liberal (1808-1814)*, Madrid, Edit. Síntesis, 2007, pàg. 133-138.

atrapades per la por en un nou marc general amb resultats diferents: es podia produir una invasió anglesa o que els seus territoris fossin conquerits per Napoleó. Com a la Península, es van intentar formar juntes en nom del Rei, rebent la sobirania com a dipòsit en expressió de José María Portillo Valdés.⁴⁷ Però les circumstàncies particulars, sense tropes d'ocupació ni aixecaments populars i autoritats collaboracionistes, els americans van reconèixer la supremacia de la Junta de Sevilla, que s'intitulà «Junta Suprema d'Espanya i Índies», i després a la Junta Central.⁴⁸

Crida l'atenció que tots els documents oficials espanyols més significatius de la Junta Central, del Consell de Regència i els escrits polítics més importants, es van reeditar a Nova Espanya i a altres territoris. Els valors manifestats a les províncies americanes són els mateixos que trobem a la Península: la fidelitat al Rei, la defensa de la religió, dels costums i de la pàtria. Al mateix temps sorgeix una nova idea de la nació espanyola, que designa el conjunt de la Monarquia, i Amèrica és vista conformada per europeus i americans, estesa pels dos hemisferis i formada pels dos pobles. La nació, paraula clau del nou vocabulari polític, s'identificarà després amb els antics regnes i províncies, als quals donarà el fonament de la seva independència.⁴⁹ Per altra banda, el terme *independència* que utilitzen els documents americans en aquesta primera etapa no és un intent de secessió del conjunt de la Monarquia, sinó –al contrari– una manifestació de patriotisme hispànic i la manera de lliurar-se de la dominació francesa.⁵⁰

En vista del fracàs de la formació de juntes el 1808 a les ciutats de Caracas, Buenos Aires, La Paz, Quito, Mèxic i Santa Fe de Bogotà i el 1809 a La Paz i

⁴⁷ J. M^a. Portillo Valdés, *Revolución de Nación. Orígenes de la cultura constitucional en España, 1780-1812*, Madrid, CEPC, 2000; Id. «Pueblos y naciones: los sujetos de la independencia, a *Alcores*» N. 5 (2008), pàg. 53-69.

⁴⁸ M. Chust, «Un bienio trascendental: 1808-1810», a 1808. *La eclosión juntera en el mundo hispano* (M. Chust, coord.), México, FCE, 2007, pàg. 11-50.

Les opcions el 1810 eren diverses: Josep I com a rei d'Espanya, el govern de les juntes i de la Junta Central, el govern de Carlota Joaquina, germana de Ferran VII, que era al Brasil, i també l'opció autonomista.

⁴⁹ FX. Guerra, *Modernidad e independencias. Ensayo sobre las revoluciones hispánicas*, op. cit. pàg. 154-156.

⁵⁰ FX. Guerra, *Modernidad e independencias. Ensayo sobre las revoluciones hispánicas*, op. cit. pàg. 162.

Chiquisaca, continuaren vigents als territoris americans les antigues autoritats (virrei, capità general i Audiència).⁵¹ La Junta Central no va reconèixer aquestes juntes perquè pensava que eren reunions tumultuàries fora de tota la legalitat, malgrat que en la seva formació i actuació eren calcades a les espanyoles.⁵² La qual cosa creà una certa desconfiança que esclatà quan es constituí el Consell de Regència el gener de 1810 i alguns territoris no el van reconèixer, ja que pensaven que el país estava gairebé controlat pels francesos i iniciaren un procés polític propi vers l'autonomia a través de la creació de noves juntes.⁵³ En tot cas, la marxa de la guerra i els fracassos militars condicionaren l'evolució política del moviment d'aquestes juntes, que tenia una naturalesa diferent de l'espanyola. L'objectiu espanyol era expulsar l'invasor i evitar el canvi de dinastia i, en canvi, l'americà pretenia aconseguir autonomia i al final la independència.⁵⁴

Cal remarcar que la Junta Central, com a representant de la sobirania de la nació, quan s'instal·là a Sevilla a partir del desembre de 1808, va fer una crida als territoris d'ultramar perquè participessin en les seves decisions dins d'aquest organisme polític. Era una conseqüència del camí iniciat a Baiona per Napoleó i una concessió de bones intencions, com una recompensa. Es pot dir que per primera vegada les institucions espanyoles demanaven als territoris americans tenir una representació pròpia. Amb un to *fraternal* dirigit als criolls, el decret de 22 de gener de 1809 nega la igualtat de representació americana en el mateix moment en què s'afirma:

⁵¹ J.A. Piqueras, «1808: una coyuntura germinal», a *Historia Mexicana*, vol. LVIII, (2008), pàg. 7.

⁵² J.M^a. Portillo Valdés, «Pueblos y naciones: los sujetos de la independencia», op. cit. pàg. 64.

⁵³ M. Chust, «Un bienio trascendental: 1808-1810», op. cit. pàg. 44.

La primera proclama de la Junta de Caracas ho explica amb total claredat així: «La Junta Central Gubernativa del Reyno que reunía el voto de la nación baxo su autoridad suprema, ha sido disuelta y dispersa en aquella turbulencia y precipitación, y se ha destruido finalmente aquella Soberanía constituida legalmente para la conservación del Estado ...). En este conflicto los habitantes de Cádiz han organizado un nuevo sistema de Gobierno con el título de Regencia (...) (que no) reúne en sí el voto general de la nación, ni menos aún el de esos habitantes, que tienen el derecho legítimo de velar por su conservación y seguridad, como partes integrantes que son de la Monarquía española.» Cfr. F.X. Guerra, *Modernidad e independencias. Ensayo sobre las revoluciones hispánicas*. Op. cit. pàg. 41-416.

⁵⁴ J.C. Chiaramonte, «Dos fenómenos de distinta naturaleza: el juntismo peninsular y el hispano-americano», a *Revista Electrónica de Historia Constitucional*, N. 8 (Set. 2007). Depósito Legal: AS-2115-99, ISSN 1576-4729; Id. *Nación y Estado en Iberoamérica. El lenguaje político en tiempos de las independencias*, Buenos Aires, Editorial Sudamericana, 2004.

«Considerando que los vastos y preciosos dominios que España posee en las Indias no son precisamente colonias o factorías como los de otras naciones, sino una parte esencial e integrante de la monarquía española... se ha servido S. M. declarar... que los reinos, provincias e islas que forman los referidos dominios deben tener representación nacional inmediata a su real persona y constituir parte de la Junta Central...por medio de sus correspondientes diputados.»⁵⁵

La representació americana i filipina en la Junta Central era mínima, nou vocals enfront dels trenta-sis peninsulars, i es va adjudicar a les representacions tradicionals dels territoris i no a les juntes.⁵⁶ La qual cosa provocà la crítica del Cabildo de Santa Fe de Bogotà el novembre de 1809, com ho fa palès el futur pròcer de la Independència de Nova Granada Camilo Torres:

«(El cabildo de Santa Fe)... sintió porfundamente en su alma, que, cuando se asociaban en la representación nacional (la Junta Central) los diputados de todas las provincias de España, no se hiciese la menor mención, ni se tuviesen presentes para nada los vastos dominios que componen el imperio de Fernando en América.»⁵⁷

Com posa de relleu François-Xavier Guerra, aquestes eleccions i les instruccions que els *cabildos* van redactar per als diputats reflecteixen l'imaginari polític i social de les aspiracions reformistes d'Amèrica en aquests anys de transició de l'Antic Règim a la Modernitat i del comú patriotisme hispànic, la independència.⁵⁸

Quan alguns dels electes arribaren mesos després, la Junta Central s'havia refugiat a la Isla de León (San Fernando) el 23 de gener de 1810 i pocs dies després es va dissoldre i nomenà el primer Consell de Regència. A

⁵⁵ Junta Central, 22 de gener de 1809.

⁵⁶ M. Portillo Valdés, «Entre la monarquía y la nación: Cortes y Constitución en el espacio imperial español», op. cit. pàg. 135.

⁵⁷ F.X. Guerra, *Modernidad e independencias. Ensayo sobre las revoluciones hispánicas*, op. cit. pàg. 172-173.

⁵⁸ F.X. Guerra, *Modernidad e independencias. Ensayo sobre las revoluciones hispánicas*, op. cit. pàg. 175.

partir del decret de 22 de maig de 1809 de la Central, el Consell va convocar les Corts, a les quals s'incorporaren els diputats americans, que van donar vida a la Constitució gaditana de 1812, inspirada en bona part en els valors sorgits de la Revolució Francesa. Cadis va acollir els diputats americans, no més de 30 envers els més de 250 peninsulars. Entre ells, el jove de Quito Mejía Lequerica, l'oficial de Río de La Plata Tomás de Iriarte, el tinent coronel de cavalleria del Perú Dionisio Inca Yupanqui i molts d'altres que es tornaren imprescindibles per als liberals per obtenir majories enfront dels absolutistes.

Per a una part dels diputats americans la Constitució deuria garantir l'autogovern de les províncies d'ultramar i, així mateix, tenir la justa representació de la població americana a les Corts. Els seus principis partien de la neoescolàstica espanyola i del dret d'Índies, amb principis revolucionaris de Rousseau, als quals cal afegir l'influx del iusnaturalisme germànic, sobretot de Grozio i Puffendorff. No eren partidaris ni del model anglès, pel pes excessiu de l'aristocràcia, ni del francès sorgit de la Revolució. Més aviat eren proclius a l'igualitarisme i no acceptaven l'uniformisme polític i administratiu de caire jacobí. Tenien el ulls posats en la monarquia quasi federal dels Habsburg i veien amb simpatia el model federal del Estats Units.⁵⁹

Un d'aquests diputats, Joaquín Fernández de Leiva, que va venir des de Xile després de la crida de la Junta Central, i fou un brillant diputat en les Corts de Cadis, deia el 1812 que el govern liberal que s'estava creant era el fruit d'una revolució. Sense aquesta, «se habría tenido por herético que la soberanía reside en el pueblo, que los reyes no bajan del cielo y que un ministro puede ser apartado de la Corona para responder por sus actos».⁶⁰ La Guerra de la Independència es va convertir en una plataforma important de la ruptura colonial i de la formació de les realitats nacionals hispanoamericanes, procés que s'aconseguí després de 15 anys de guerres civils. La derrota del liberalisme el 1814 significava també el fracàs dels projectes nacionals.

⁵⁹ J. Varela Suances. «Las Cortes de Cádiz y la constitución de 1812», a *La Guerra de la Independencia en España (1808-1814)* (A. Moliner Ed.), Barcelona, Nabla Ediciones, 20007, pàg. 392; Id. *El Conde Toreno. Biografía de un liberal (1786-1843)*, Madrid, Marcial Pons, 2005, pàg. 61-63.

⁶⁰ M. Chust, «La aportación americana», Ponència presentada al Congrés Internacional «La Junta Suprema Central en Sevilla, 1808-1810. Las primeras elecciones políticas en América Latina», Sevilla, Universidad Pablo de Olavide, 16-19 de juny de 2009.

Si a la Península el procés encetat per les juntes, la Junta Central i les Corts, tenia entre altres objectius l'abolició del poder absolut i dels privilegis estamentals per tal d'organitzar un nou pacte nacional, aquestes idees a Amèrica significaren la seva independència del poder de la metròpoli i l'establiment d'un pacte federal entre ells mateixos.⁶¹

La Constitució de 1812 reconeix en l'article 10 els territoris que conformen la nació espanyola: «En la América septentrional: Nueva España con la Nueva Galicia y península de Yucatán, Guatemala, provincias internas de Oriente, provincias internas de Occidente, isla de Cuba con las dos Floridas, la parte española de la Isla de Santo Domingo y la Isla de Puerto Rico con las demás adyacentes a éstas y al continente en uno y otro mar. En la América meridional, la Nueva Granada, Venezuela, el Perú, Chile, provincia del Río de la Plata, y todas las islas adyacentes en el mar Pacífico y en el Atlántico.»

Quan es proclamà la Constitució el març d'aquest any, gran part d'aquests territoris funcionaven, de fet, com si fossin independents o es plantejaven la necessitat de tornar a formular la seva vinculació amb la «madre patria». La Guerra Peninsular va iniciar un procés fecund de formació de repúbliques, pobles i nacions d'Amèrica.⁶²

Res seria igual després de 1812. El liberals justificaren els seus principis a partir d'un cert historicisme. El nou règim constitucional, fonament de la cultura política del liberalisme espanyol, enfonsa les seves arrels en la pròpia tradició històrica de les Corts medievals i de l'Edat Moderna, i també en la filosofia del dret natural de filiació anglosaxona i en la filosofia política de la Il·lustració francesa. La Constitució de Cadis es nodreix dels principis de la sobirania nacional (concebuda de manera radical, indivisible, inalienable, imprescriptible i il·legislable), la divisió de poders, la limitació del poder reial, el dret de vet suspensiu en dues Corts successives, la unicameralitat, la responsabilitat ministerial, el sufragi universal indirecte de tres graus (parròquia, partit i província) i la garantia dels drets individuals i les llibertats polítiques bàsiques (igualtat davant la llei, llibertat d'impremta, dret de propietat, inviolabilitat del domicili, dret de petició i d'educació elemental,

⁶¹ J.S. Pérez Garzón, *Las Cortes de Cádiz. El nacimiento de la nación liberal (1808-1814)*, op. cit. pàg. 179.

⁶² J.M. Portillo Valdés, «Crisis e independencias: España y su monarquía», a *Historia Mexicana*, n. 229 (juliol-setembre 2008), pàg. 130.

etc.).⁶³ És la nació la que protegeix aquests drets dels espanyols, com si per si mateixos no tinguessin prou importància per afirmar-se i sostenir-se. El subjecte nacional s'anteposa a l'individual, i els drets nacionals s'anteposen als drets de les persones individuals. Únicament dins de la nació l'individu podia realitzar els seus drets.⁶⁴ Tot i que la Constitució estableix la igualtat entre espanyols europeus i americans, no va abolir l'esclavitud ni va reconèixer drets a les castes.

A l'Amèrica hispana la derivació de les juntes a un congrés amb capacitat per procedir a elaborar una constitució es va produir en diversos llocs abans, al mateix temps i després de Cadis. Entre l'abril i el desembre de 1811 s'havien sancionat les constitucions de Cundinamarca –Nova Granada– i Veneçuela, i al febrer, al març i a l'octubre de 1812 ho foren els documents constitucionals de Quito, Nova Espanya i Xile. Provisionalment, des de maig de 1810 les províncies del Rio de La Plata funcionaren amb normes provisòries que acabarien convertint-se en autèntiques constitucions.⁶⁵ La independència total es va donar en primer lloc a Veneçuela el 1811.

Però hi ha un altre aspecte que cal ressaltar, la plata d'Amèrica sufragà en gran manera la Guerra del Francès. Solament en el període 1808-1810 arribà a Cadis de Nova Espanya (Mèxic) en vaixells espanyols i anglesos 60 milions de *pesos* forts, dels quals el 45% eren donatius, que representaven més del 56% dels recursos de la Hisenda de la Junta Central. Aquesta aportació fou decisiva per tal de reorganitzar els exèrcits contra els napoleònics i pagar el

⁶³ Que aquests drets no apareguessin en una declaració formal, com en les constitucions franceses de 1791, 1793 i 1795, es deu simplement al fet que els membres de la Comissió no volien copiar, en plena guerra contra les tropes napoleòniques enemigues, aquest model francès. «De lo que se trataba –afegeix M. Pérez Ledesma– era de evitar acusaciones de afrancesamiento y radicalismo, y con ellas toda oposición de principio al texto constitucional.» Tampoc s'utilitza la fórmula de drets de l'home i del ciutadà, perquè era vista com a pròpia dels jacobins. Pels liberals gaditans, els drets civils no deriven de la naturalesa humana, sinó de les antigues lleis de la monarquia. Cf. M. Pérez Ledesma, «Ciudadanía y Revolución liberal», a *A Guerra da Independência e o primeiro liberalismo en España e América* (Ed. de J.M. Portillo, X. R. Veiga e M.J. Vaz), Universidade de Santiago de Compostela, 2009, pàg. 127.

⁶⁴ M. Portillo Valdés, «Entre la monarquía y la nación: Cortes y Constitución en el espacio imperial español», op. cit. pàg. 148-149.

⁶⁵ M. Portillo Valdés, «Entre la monarquía y la nación: Cortes y Constitución en el espacio imperial español», op. cit. pàg. 136.

deute de l'ajuda militar anglesa. Mai havien arribat en tan poc temps tants diners d'Amèrica.⁶⁶

El retorn de Ferran VII i el cop d'estat del 4 de maig de 1814, dins del context de la Restauració europea, va significar la tornada a l'absolutisme més pur i l'eliminació de tots els vestigis del liberalisme gadità. En lloc d'acceptar el procés d'independència obert a les colònies durant la guerra del 1808 i consolidat posteriorment, el govern espanyol es va proposar com a objectiu reconquerir aquells territoris i posar fi a la insurrecció mitjançant la força. Era un esforç desproporcionat en relació amb els recursos de què disposava. De 1811 a 1818 el govern espanyol envià a la reconquesta d'Amèrica 25 expedicions, amb 204 navilis i prop de 45.000 homes.⁶⁷ Els nuls resultats internacionals aconseguits en els Congressos d'Aquisgrà i de Karlsbad van conduir Casa Irujo el 1819 a organitzar un cos expedicionari cap al Río de La Plata.⁶⁸ Les males condicions existents i les notícies que hi arribaven de les colònies es van encarregar de fer fracassar l'expedició: la tropa, acantonada a Cadis per a aquest fi, es va rebel·lar i va desencadenar el procés revolucionari del 1820 encapçalat per Rafael de Riego.

A partir de la resistència argentina s'inicià el 1817 una nova ofensiva d'alliberament americana, que tingué com a protagonista la figura excepcional de José de San Martí. Creuà els Andes, alliberà Xile i entrà a Lima el 1821. Per altra banda, Bolívar obtingué la victòria de Boyacá el 1819, que li va obrir les portes de Bogotà amb la idea de formar una gran República amb els territoris de Veneçuela, Colòmbia i l'Equador.

La revolució espanyola de 1820 obligà a retornar Morillo a Espanya. Les noves condicions imposades als territoris americans eren insuficients, la Junta Provisional els va oferir 30 diputats a les Corts. El 1821 els diputats

⁶⁶ J. Andreu García, «La contribución de América a la Guerra de la Independencia», Ponència presentada al Congrés Internacional La Junta Suprema Central en Sevilla, 1808-1810. Las primeras elecciones políticas en América Latina», Sevilla, Universidad Pablo de Olavide, 16-19 de junio de 2009.

Un dels estudis pioners sobre aquesta temàtica és el de Guadalupe Jiménez Codinach, *La Gran Bretaña y la Independencia de México, 1808-1821*, México, Fondo de Cultura Económica, 1991.

⁶⁷ 50 J. Fontana, *La época del liberalismo, Historia de España* Vol. 6, Madrid, Crítica, Marcial Pons, Madrid, 2007, pàg. 111.

⁶⁸ A. Moliner Prada, «El proceso de la emancipación americana en la época de la Restauración (1814-1820)», a *La Revolución liberal* (Alberto Gil Novales, ed.), Madrid, Ediciones del Orto, 2001, pàg. 479-502.

americans van proposar el pla d'una monarquia plural, amb tres regnes americans dotats d'institucions representatives pròpies i un poder executiu que podia ser confiat a tres infants, seguint el vell pla del comte d'Aranda. Això arribava massa tard. Les Corts van refusar, fins i tot, la lectura d'aquesta proposta.⁶⁹

A Nova Espanya es va organitzar una revolució conservadora, basada en l'aliança entre l'Església, l'exèrcit i les oligarquies que va portar Agustín de Itúrbide al poder en un fugaç imperi que donà pas, el 1823, a una república. Al sud Bolívar va començar el 1822 la conquesta de l'Equador i va prendre la iniciativa per posar fi al domini espanyol. La batalla d'Ayacucho, el 9 de desembre de 1824, significava la fi de l'imperi espanyol a Amèrica. El reconeixement de la independència de l'Argentina i Mèxic el 1825 per part de la Gran Bretanya significava que l'emancipació americana era irreversible.⁷⁰

Per altra banda, el somni de Bolívar, projectat en el Congreso Anfictiónico de Panamá de 1826, de crear una confederació americana, una sola nació des de l'alta Califòrnia fins a la Terra de Foc, va ésser impossible. Desaparegut l'únic vincle entre els virregnats i les capitanies generals que depenien de Madrid, els elits de cada territori van construir la seva pròpia identitat nacional ben diferenciada de les altres, segons el model del nacionalisme europeu, amb la inevitable càrrega de discriminació ètnica i les inevitables històries nacionals oficials i catecismes patriòtics.

La historiografia tradicional iberoamericana, des del segle XIX i oficial en les respectives acadèmies de la història, quan ha estudiat la temàtica de les seves independències i la crisi de la monarquia hispana, ho ha fet des del punt de vista del nacionalisme, l'anàlisi de la gesta nacional, de la nació emergent, de la insurgència (l'Argentina, Mèxic, el Perú, etc.). Discurs hegemònic que unificava la història d'aquestes societats tan diferents ètnicament, socialment i econòmicament. Realistes (peninsulars) i grups indígenes quedaven exclosos de la pertinença a la nació. Posteriorment, en els anys setanta del segle XX, la historiografia marxista utilitzà el concepte d'històries postcoloniales en la teoria de la dependència. En l'actualitat, la historiografia –a més de tractar

⁶⁹ F.X. Guerra, *Modernidad e independencias. Ensayo sobre las revoluciones hispánicas*. op. cit. pàg. 423-424.

⁷⁰ J. Fontana, *La época del liberalismo, Historia de España* Vol. 6, op. cit. pàg. 113.

els processos d'independència⁷¹– s'ha preocupat d'analitzar la gènesi de la ciutadania i de la seva representació política en les noves nacions (Tulio Halperin Donghi, Antonio Annino, José Carlos Chiaramonti, François-Xavier Guerra, Virginia Guedea, Jaime E. Rodríguez i Hilda Sabato, entre d'altres). Un altre aspecte investigat és el de la influència del liberalisme gadità a Mèxic i l'Amèrica Central, que va servir en gran manera per polititzar la societat, i també l'estudi dels altres –realistes, criolls, comunitats indígenes–, aquells que no van construir la nació, ni les seves glòries, ni les seves gestes; es tracta de la història dels vençuts, dels perdedors. L'estudi de les classes populars i la seva condició social, ètnica i racial ha estat una de les temàtiques més investigades els darrers anys.⁷² Recentment, diversos historiadors han remarcat la necessitat de plantejar l'estudi sobre la independència americana en un marc transnacional, superant així els reduïts espais nacionals i les visions mítiques nacionalistes.⁷³

Per la seva banda, la historiografia tradicional hispana sempre ha fet una lectura de la Guerra de la Independència en clau nacionalista. Encara és un referent l'obra clàssica del Comte de Toreno (*Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*, Madrid, Impremta de Tomás Jordán, 1835-1837, 5 vols), en la qual manifesta una clara empatia amb el procés revolucionari liberal

⁷¹ Sobre els processos d'independència remeto, entre d'altres, als treballs de A. Annino, «Imperio, constitución y diversidad en la América hispana», a *Historia Mexicana*, N. 229 (2008), pàg. 179-227; J.C. Chiaramonte, «Autonomía e independencia en el Río de la Plata, 1808-1811», a *Historia Mexicana*, N. 229 (2008), pàg. 325-368; M. Chust (coord.), *1808: La eclosión juntera en el mundo hispano*, México FCE, 2008; V. Guedea (coord.) *La independencia de México y el proceso autonomista novohispano, 1808-1824*, México D.F., UNAM, 2001; N. Goldman, «Crisis Imperial, Revolución y Guerra» (1806-1820), a *Nueva Historia Argentina*. Buenos Aires, Ed. Sudamericana, 1998; F.X. Guerra, *Modernidad e independencias. Ensayos sobre las revoluciones hispánicas*, Madrid, Mapfre, 1992 (hi ha una reedició, Madrid, Ed. Encuentro, 2009); J. Lynch, *The Spanish American Revolutions, 1808-1826*, Nueva York, W.W. Norton, 1973; F. Morell, *Territorio o nación. Reforma y disolución del espacio imperial en Ecuador, 1765-1830*, Madrid, CEPC, 2004; G. Verdó, *L'indépendance argentine entre cités et nation (1808-1821)*, Paris, Sorbona, 2006; J.E. Rodríguez O. *La independencia de la América española*, México FCE, 1996; M. Chust i J. A. Serrano (coord.), «La formación de los Estados-naciones americanos (1808-1830)», *Ayer. Revista de Historia Contemporánea*, n. 74 (2009) i M. Chust i I. Frasset, *Las independencias en América*, Madrid, La Catarata, 2009.

⁷² M. Chust; J.A. Serrano, «Presentació. Guerras, monarquía e independencia de la América española», a *Ayer*, n. 74 (2009), pàg. 13-19.

⁷³ Congrés Internacional «La Junta Suprema Central en Sevilla (1808-1810). Las primeras elecciones políticas en América latina», Universidad Pablo de Olavide (Sevilla), 16-19 de juny de 2009.

encetat i dóna una visió global i erudita seguint el marc cronològic, apropant-se al positivisme històric.⁷⁴ Quan es planteja la qüestió americana, Toreno accepta el desig de llibertat i el caràcter ineludible del procés d'emancipació. Beneeix les mesures de les Corts gaditanes en favor seu, però s'adona de la manca de mitjans per aplicar-les, perquè l'objectiu primordial a la Península era la lluita contra els invasors.⁷⁵

L'obra del pare M. Salmón (*Resumen histórico de la Revolución de España*, Madrid, Viuda de Barco, 1820) és un testimoni d'un observador de l'època i té pretensions d'explicació global, tot i que refereix una història fragmentària, com l'obra escrita per Juan Muñoz Maldonado (*Historia política militar de la guerra de la Independencia contra Napoleón desde 1808 hasta 1814 escrita sobre los documentos auténticos del gobierno*, Madrid, impr. de José Palacios, 1833).⁷⁶

Totes les obres posteriors a la de Toreno, entre 1840 i 1870, fan una referència a la seva obra. L'autor més crític amb la figura de Ferran VII és, sens dubte, Miguel Agustín Príncipe,⁷⁷ que manifestà una posició radical contrària a la monarquia, a diferència de la posició de Toreno, favorable al règim moderat establert després de la mort de Ferran VII el 1833. Juan Díaz Baeza, més moderat que Toreno, remarca en la seva obra l'aspecte militar i popular de la Guerra de la Independència.⁷⁸ Per altra banda, Eduardo Chao, d'idees republicanes, mostra de manera explícita la relació entre la lluita patriòtica de 1808-1814 i el progrés polític (*Historia General de España*, Madrid, 1848). Amb l'obra de Modesto la Fuente (*Història general de España*, Madrid, Mellado, vol. XXIII a XXI, 1860-1862) culmina el procés de creació d'una història de

⁷⁴ Remeto a l'«Estudio preliminar» de Richard Hocquellet de la reedició de l'obra del Comte de Toreno *Historia del levantamiento, guerra y revolución de España*, Pamplona, Urogoiti Editores, 208, pàg. LXXI.

⁷⁵ R. Hocquellet, «Estudio preliminar», op. cit. pàg. LXXXVII- LXXXVIII.

⁷⁶ R. Hocquellet, «Estudio preliminar», op. cit. pàg. LXXVII- LXXVIII.

⁷⁷ M.A. Príncipe, *Guerra de la Independencia. Narración histórica de los acontecimientos de aquella época precedida del relato de los sucesos de más bulto ocurridos durante el reinado de Carlos IV, seguida de la época de 1814 a 1820, de la constitución de 1820 a 1823 y de la continuación del reinado de Fernando VII hasta la muerte de este monarca y terminado con un cuadro comparativo de los reinados de Carlos IV y de Fernando VII*, Madrid, Manini, 1844, 3 vol.

⁷⁸ J. Díaz de Baeza, *Historia de la guerra de España contra el emperador Napoleón*, Madrid, Boix, 1843.

caire nacionalista amb el referent de la Guerra de la Independència com ideal de la nació liberal espanyola.⁷⁹

Sense perdre la clau nacionalista, l'obra del general José Gómez de Arteche, publicada entre 1868 i 1903, ben documentada en els arxius militars, es converteix en clàssica des del punt de vista bèl·lic. Amb la celebració del primer centenari s'inicia un estudi de la guerra de caire més regional, sense oblidar l'exaltació nacional.⁸⁰ Fins i tot la Guerra Civil espanyola (1936-1939) és vista amb el prisma patriòtic nacional del 2 de maig per part dels dos bàndols contendents. Després, en els anys cinquanta, els treballs de Miguel Artola donaran un gran impuls a l'estudi de la Guerra de la Independència des de l'òptica liberal, i els de Suárez Verdaguer, des de la tradicional.

Els treballs del professor Josep Fontana dels anys setanta, crítics amb el mite de la «revolució liberal espanyola», han donat pas en la dècada dels vuitanta i noranta fins als nostres dies, a estudis d'història local i regional, oberts a la investigació de nous aspectes (fonts, història social i cultural, història econòmica, demografia, vida quotidiana, memòria i mites, ruptura política, heroïnes i actors, lluita armada, perspectiva internacionals, etc.).⁸¹ Història desmitificadora, oberta a nous estudis i plantejaments, com ho demostren les aportacions científiques presentades en els diversos congressos d'àmbit nacional i internacional que s'han desenvolupat entorn del Bicentenari de la Guerra de la Independència en aquests darrers anys.⁸²

⁷⁹ J.S. Pérez Garzón, «Estudio preliminar», a Modesto Lafuente *Historia general de España. Discurso preliminar*, Pamplona, Ugeux Editores, 2002.

Respecte al marc teòric de la història nacional i el referent de la guerra napoleònica de 1808-1814 cal consultar, entre d'altres, els treballs de Juan Sisínio Pérez Garzón (*La gestión de la memoria. La Historia de España al servicio del poder*, Barcelona, Crítica, 2000), Ricardo García Cárcel (*El sueño de la nación indomable. Los mitos de la Guerra de la Independencia*, Madrid, Temas de Hoy, 2008) i Lluís Ferran Toledano («La Guerra de la Independencia como mito fundador de la memoria y de la historia nacional española», a A. Moliner Prada (Ed.), *La Guerra de la Independencia en España (1808-1814)*, Barcelona, Nablà Ediciones, 2007, pàg. 543-571).

⁸⁰ I. Peiró Martín, *La Guerra de la Independencia y sus conmemoraciones (1908, 1958 y 2008)*, Zaragoza, Institución «Fernando El Católico», 2008.

⁸¹ Remeto a l'estudi de Javier Maestrojuán Catalán, «La guerra de la Independencia. Una revisión bibliográfica», a F. Miranda (coord.) *Fuentes documentales para el estudio de la guerra de la Independencia*, Pamplona, Eunat, 2002, pàg. 209-342.

⁸² J. Ph. Luis, «Balance historiográfico del bicentenario de la Guerra de la Independencia: las aportaciones científicas», a *Ayer*, n. 75 (2009), pàg. 303-325.

La Guerra Peninsular, analitzada en el context de les guerres napoleòniques després de la Revolució Francesa, i tenint en compte les seves conseqüències revolucionàries peninsulars i americanes, tanca un període històric fonamental de la història europea. Durant aquests anys es va produir el procés de desagregació imperial més important conegut a Europa fins a aquest moment. A partir de 1825, solament restaren a Espanya dues illes com a colònies, Cuba i Filipines.